

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOGA BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XLII

Zagreb, 2018.

Broj 82

rasprave i prilozi

UDK 75.052(497.529Svetice)“15”
929Frankapan, S.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 4. kolovoza 2017.
Prihvaćeno za objavljivanje: 23. veljače 2018.

VIZUALNI IDENTITET STJEPANA III. FRANKAPANA OZALJSKOG U CRKVI »BLASENE DYWE MARIE NA ZMOLCHA WARHU«*

Ivan JURKOVIĆ, Pula

Radovi koje su od 1992. godine, s prekidima, do 2005. godine u pavlinskoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije u Sveticama vodili djelatnici Konzervatorskog odjela u Karlovcu, iznijeli su na vidjelo dana freske, među kojima i one Grgura Velikog i sv. Jeronima, te su ih i obnovili. Te su freske smještene na prozoru istočnog zida svetišta ispod grbova koji su prepoznati kao frankapanski. Neatribuirana slika jednoga od svetaca, sv. Stjepana Prvomučenika, nije međutim obnovljena. Premda je upozoreno da je donja datacija nastanka tih slika godina 1541., jedan dio stručnjaka smatra da ih je naručio Krsto Frankapan (†1527.), a drugi dio uporno prešućuje stvarne naručitelje. Dakle, Krstin, nećak Stjepan III. sa sestrom Katarinom nije dao uresiti zidnim slikama samo unutrašnjost crkve na Smolča Vrh/Sveticama nego i kapele sv. Antuna Pustinjaka u Zadobarju (1539.). Kao i u svetiškoj crkvi, i u toj se kapeli ispod prizora navještenja na desnoj strani istočnog zida nalazi freska kamenovanja sv. Stjepana, sveca koji prokazuje donatora – Stjepana III.

KLJUČNE RIJEČI: *freske u Sveticama, Stjepan III. Frankapan Ozaljski, vizualni identitet, simbolička komunikacija, (samo)promocija, 16. stoljeće.*

1. O Stjepanu III. Frankapanu i Smolča Vrh/Sveticama

O grofu Stjepanu III. Ozaljskom (o. 1517. – 1577.) hrvatska historiografija uglavnom zna onoliko koliko je vijesti o njemu izašlo iz pera Radoslava Lopašića i Emilija

* Tekst je pripremljen u okviru projekta »Izvori, pomagala i studije za hrvatsku povijest od srednjeg vijeka do kraja dugog 19. stoljeća« Hrvatske zaklade za znanost (šifra: 6547), kojem je voditelj znanstveni savjetnik dr. sc. Damir Karbić.

Laszowskog.¹ U tekstovima te dvojice autora opisan je kao »smušen«, »silovit« te »lakouman i nasilan čovjek«² za čime su se povodili gotovo svi sljedeći naraštaji povjesničara pa je kao takav i tretiran u studijama, primjerice u kontekstu proučavanja obitelji Šubića Zrinskih,³ ili u kontekstu prikaza povijesti naseljâ ozaljskog vlastelinstva,⁴ ili pak za potrebe pisanja biografske natuknice⁵. Štoviše, Stjepan je često iz neznanja prešućivan u tekstovima koji su opisivali značajna politička, vojna, kulturna ili vjerska postignuća, ako ništa barem ona na njegovu matičnom prostoru, ili su se takva postignuća pripisivala stricu Krsti (o. 1482. – 1527.) i djedu mu Bernardinu (1453. – o. 1530.), »velikim muževima svojeg doba«.

Slična se historiografska marginalizacija Stjepana III. dogodila i u najnovijim pokušajima datiranja nastanka nedavno otkrivenog ciklusa fresaka u pavlinskoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije u Sveticama, jugozapadno od Ozlja.⁶ Zbog ishitrene pretpostavke da su grbovi otkriveni na tim freskama predstavljali obiteljski grb Krste i supruge mu Apolonije Lang od Wellenburga, dio je znanstvenika koji se bavio svetičkom crkvom bio sklon freske datirati godinama između Apolonijine (1519.) i Krstine (1527.) smrti.⁷ Ključan je, dakle, argument u određivanju vremena nastanka tih zidnih slika bio pogrešno protumačen kvadrirani frankapanski grb, premda se jedina relevantna godina (1541.) već nalazila na svetohraništu u sjevernom zidu svetišta crkve oko kojeg su freske i nastale.⁸ Riječ je,

¹ Usp. Radoslav LOPAŠIĆ, *Karlovac: poviest i mjestopis grada i okolice sa grbom i slikom grada Karlovca*, Naklada Matice hrvatske (dalje: MH), Zagreb, 1879., str. 110, 143 i 234; ISTI, *Oko Kupe i Korane: mjestopisne i povjestne crtice*, Naklada MH, Zagreb, 1895., razbacano; Emilij LASZOWSKI, *Grad Ozalj i njegova okolina: mjestopisne i povjesne crtice*, Braća Hrvatskog zmaja, Zagreb, 1929., str. 7–8 i 58–61.

² Usp. R. LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane*, str. 39 i 236; Emilij LASZOWSKI, *Ribnik: historička razprava*, Antikvarna knjižara M. F. Strmecki, Zagreb, 1893., str. 14–19.

³ Primjerice: Nataša ŠTEFANEĆ, *Heretik Njegova Veličanstva: povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu*, Barbat, Zagreb, 2001., str. 23–24, bilj. 12.

⁴ Primjerice: Krešimir REGAN, »'Orlovo gnijezdo' obitelji Zrinski – plemićki grad Ozalj«, u: *Susreti dviju kultura: obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*, (ur. Romana HORVAT), MH, Zagreb, 2012., str. 62–63.

⁵ Petar STRČIĆ, »Frankapan, Stjepan IV (III) Ozaljski«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4, (gl. ur. Trpimir MACAN), Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1998., str. 424–425.

⁶ Riječ je o crkvi na Smolča Vrh u koja je i nakon dolaska pavlina (1627.) bila posvećena Blaženoj Djevici Mariji. Po ukinuću pavlinskog reda (1786.), crkva je funkcionirala kao župna, a danas je dijelom iznova obnovljenog pavlinskog samostana (od 1995.) i u funkciji je župne crkve posvećene Rodenju Blažene Djevice Marije.

⁷ Usp. Marinka MUŽAR, »Novootkrivene freske u kapeli sv. Antuna Pustinjaka u Zadobarju – konzervatorsko-restauratorska istraživanja«, *Peristil: Zbornik radova za povijest umjetnosti*, god. 50, Zagreb, 2007., str. 246; Zorislav HORVAT, »Gotočka crkva Blažene Djevice Marije na Smolčem Vrh – kasnija crkva pavlinskog samostana Svetice«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, sv. 43, br. 1, Zagreb, 2010., str. 197, bilj. 4; Marija ŠERCER, »Žene Frankopanke«, *Modruški zbornik*, sv. 4 i 5, Modruš, 2011., str. 58, bilj. 117; Milan KRUHEK, »Krsto Frankopan I. Brinjski – Od Modruša preko Venecije i Svetica ozaljskih do posmrtnog povratka u modrušku katedralnu crkvu (1482. – 1527.)«, *Svjetlo: časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja*, br. 1–4, Karlovac, 2013., str. 52 i 70–71; ISTI, »Modruški Bernardin i Krsto Frankopan: mačem i govorom za Hrvatsku«, *Modruški zbornik*, Posebna izdanja, knj. 3, Čakavski sabor Modruše, Modruš, 2016., str. 133, 167, 169–170 i 172. Tumačenje grba s pregledom literature vidi u: Ivan JURKOVIĆ, »O grbovima u molitvenicima koje su dali tiskati 1518. u Veneciji Krsto Frankapan sa suprugom Apolonijom Lang i 1560. u Padovi Katarina Frankapan, supruga Nikole Zrinskog Sigetskog«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* (dalje: *Zbornik OPZ HAZU*), br. 35, Zagreb, 2017. (rukopis u tisku).

⁸ Usp. Rosana RATKOVČIĆ, »Zidne slike domaćeg majstora u Zadobarju, Volavju i Sveticama«, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, br. 35, Split, 2008., str. 201; Z. HORVAT, »Gotočka crkva Blažene Djevice«, str. 198 i

dakle, o vremenu kada je Krstin nećak Stjepan III. sa sestrom Katarinom samostalan i djelatan. Njih dvoje upravljaju svojim nasljedstvom. Oboje su još uvijek nevjenčani, vrlo su mladi i poduzetni.⁹ Nisu, naime, dali uresiti zidnim slikama samo unutrašnjost te crkve na Smolča Vrh/Sveticama, već primjerice i unutrašnjost kapele sv. Antuna Pustinjaka u Zadobaru. Potonja će nam poslužiti kao poredbeni materijal u iznošenju nedvojbenih pokazatelja o identitetu naručitelja fresaka u Sveticama.

2. Grgur Veliki i sv. Jeronim

Tijekom kasnog srednjeg i ranoga novog vijeka raširila se predaja na prostorima zapadnog kršćanstva da je papa Grgur Veliki (590. – 604.) pripadao rodu Frankapana. U 17. su stoljeću, primjerice, objavljujane knjige o Frankapanima u kojima su sasvim pomirljivo prihvaćane tvrdnje autoriteta, poput papa Martina V. (1417. – 1431.) i Pija II. (1458. – 1464.), da su rimski, napuljski i ostali Frankapani u Italiji, pa i knezovi Krčki potekli od rimskih Anicija/Frankapana, kojima su najuglednijim članovima bili pape Feliks III. (483. – 492.) i njegov praunuk Grgur Veliki.¹⁰ Frankapanima Modruškim i Ozaljskim ta je usmena i pisana predaja bila jedan od vrlo važnih elemenata (samo)predstavljanja, ne samo u domaćim nego i u visokim europskim političkim i crkvenim krugovima u kojima su se kretali.¹¹ Uz Grgura Velikog i drugi je crkveni otac, koji je rođenjem bio Dalmatinac te koji je, kako se tijekom razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka vjerovalo, »izumio« glagoljicu –

199, sl. 7; Rosana RATKOVČIĆ, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Umjetnička organizacija Kultura umjetnosti, Zagreb, 2014., str. 215.

⁹ Oboje je početkom 1530., kada im je djed Bernardin preminuo, bilo maloljetno. Kako im je i otac Ferdinand (Ferenat) umro tri godine prije djeda, skrbništvo je nad njima kralj Ferdinand Habsburgovac prepustio Jurju Gusiću. No, Stjepan od 1535. počinje samostalno djelovati, što je znak njegov^{ve} punoljetnosti; usp. Ferdo ŠIŠIĆ (prir.), *Acta comitalia Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (1526. – 1536.)*, vol. 1, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* (dalje: MSHSM), vol. 33, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (dalje: JAZU), Zagreb, 1912., dok. 248, str. 335–336; Emilij LASZOWSKI (prir.), *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae*, (1531. – 1540.), vol. 2, MSHSM, vol. 38, JAZU, Zagreb, 1916., dok. 245, str. 241. Kako *Tripartit* razlikuje pravnu (za dječake 14, a za djevojčice 12 godina) i punu (za mladiće 24, a za djevojke 14 godina) punoljetnost, a primjerice *Poljički statut* za mladiće bez roditelja stare 18 godina dopušta raspoložbu nasljedstvom, skloni smo povjerovati da je 1535. god. Stjepan napunio 18. godinu života; usp. Damir KARBİĆ, »Hrvatski plemićki rod i običajno pravo«, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 16, Zagreb, 1999., str. 99–100. Katarina se udala za Nikolu Šubića Zrinskog Sigetskog tek 17. lipnja 1543. u Ozlju; usp. Vjekoslav KLAİĆ, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, knj. 5, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1974., str. 207–208.

¹⁰ Usp. Francesco ZAZZERA D'ARAGONIA, *Della famiglia Frangipani tratta della seconda parte della nobiltà dell'Italia*, Appresso Costantino Vitale, Napulj, 1617., poglavlje: »Della famiglia Frangipani d'Vngheria di Dalmazia e del Frivle« (poput ovakvih navoda: »Frangipanibus, de qua fuit Papa Gregorius magnus Eccl. doctor...«; »Faelix 3. natione Italus ... de nobilissima domo Anicia, quae postea Frangipanum appellata est.«; »Hi fuerunt Epiiscopi duo, Cenadiensis, & Segniensis; & cum his Stephanus Croatiae Comes ab origine Romanus Frangepania gente, quam sanctissimum olim Pont. Gregorium produxit...«); Ferrante DELLA MARRA, *Discorsi delle famiglie estinte, forastiere o non comprese ne'aggi di Napoli*, Appresso Ottavio Beltrano, Napulj, 1641., str. 173–174 i slično.

¹¹ O pozadini nastanka i širenja predaje/mita o frankapanskom podrijetlu knezova Krčkih vidi: Luka ŠPOLJARIĆ, »Illyrian Trojans in a Turkish Storm: Croatian Renaissance Lords and the Politics of Dynastic Origin Myths«, *Portraying the Prince in the Renaissance. The Humanist Depiction of Rulers in Historiographical and Biographical Texts*, (ur. Patrick BAKER – Ronny KAISER – Maike PRIESTERJAHN – Johannes HELMRATH), ser. Transformationen der Antike, vol. 44, De Gruyter, Berlin, 2016., str. 121–156 i u tom članku navedene izvore i literaturu.

sv. Jeronim,¹² bio iznimno važnim uporištem izgradnje identiteta Frankapana Modruških i Ozaljskih.¹³ Takvo je poimanje sačuvano, evo, i u crkvi »Blasene Dywe Marie na Zmolcha warhu, ka ze zowe Zwetycza« u kojoj je svojom posljednjom željom i pokopan Stjepan III. Frankapan, posljednji muški odvjetak Modruških i Ozaljskih.¹⁴

Pod vodstvom prof. Marinke Mužar u svetičkoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije Konzervatorski odjel u Karlovcu odradio je s prekidima između 1992. i 2005. godine ogroman posao zaštite i obnove novootkrivenih zidnih slika. Na podlučjima istočnog prozora svetišta otkrivene su i freske Grgura Velikog i sv. Jeronima ispod dvaju oslikanih frankapanskih grbova. Upravo su ti grbovi znanstvenicima zaokupili pažnju,¹⁵ a što se tiče zidnih oslika te dvojice crkvenih otaca, obojica su ispravno atribuirana, zahvaljujući čemu su im freske i obnovljene onoliko koliko je to bilo moguće.¹⁶ Time su poglavlja o Grguru i Jeronimu bila lakonski zaključena,¹⁷ što nije iznenađujuće s obzirom na težnju povjesničara umjetnosti i konzervatora da utvrde djelokrug rada i stilska obilježja radionice majstora tih fresaka. Ispostavilo se da je riječ o radionici koja je zidnim slikama pored svetičke opremila i crkve u Zadobarju i Volavju, dakle mjestima koja su se nalazila na frankapanskom ozaljskom vlastelinstvu. Stilska obilježja tih slika lako su prepoznatljiva i upućuju na zakašnjele gotičke forme sredine 16. stoljeća, a majstora se počelo kolokvijalno nazivati »Majstorom od Zadobarja«.¹⁸

¹² O širenju predaje o sv. Jeronimu kao tvorcu glagoljice u: Eduard HERCIGONJA, *Na temeljima hrvatske književne kulture: filološkomedievističke rasprave*, MH, Zagreb, 2004., cijelo poglavlje »Hrvatska glagoljica u zapadnoeuropskoj (francuskoj i talijanskoj) znanstvenoj literaturi i enciklopedistici od XVI. do XVIII. stoljeća«, osobito str. 42–44.

¹³ Kao obiteljsku su relikviju Krčki/Frankapani čuvali kodeks s početka 11. st., poznat u modernoj znanosti kao *Kločev glagoljaš*, jer je postojala čvrsta predaja da ga je »svojom« glagoljicom napisao sâm sv. Jeronim: usp. ISTI, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, 2. izd., MH, Zagreb, 2006., str. 58.

¹⁴ »Pokop y pokoy wykowychny thela nassega Izbyramo v czrykwy Blasene Dywe Marie na Zmolcha warhu, ka ze zowe Zwetycza, Da ze onde pokopa...«: Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (prir.), *Acta Croatica – Listine hrvatske*, Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1863., dok. 274, str. 266.

¹⁵ Usp. I. JURKOVIĆ, »O grbovima u molitvenicama«, i u tom članku navedenu literaturu.

¹⁶ Obnovu atribuiranih fresaka obavili su akademski slikari Damir FACAN i Zlatan KOVAČ na temelju povijesno-umjetničkih analiza Marinke MUŽAR; usp. Z. HORVAT, »Gotička crkva Blažene Djevice«, str. 197, bilj. 4.

¹⁷ Grgur Veliki je prikazan kako sjedi na prijestolju s ikonografskim atributima koji ga identificiraju; sa štapom koji završava s križem u lijevoj ruci, tijarom na glavi i bijelom golubicom pokraj njegova desnog uha; usp. Anđelko BADURINA (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (dalje: *Leksikon ikonografije*), Sveučilišna naklada Liber – Kršćanska sadašnjost – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1979., str. 246. U pojasu ponad njega je kvadrirani grb Frankapana, koji u gornjem dijelu (kaciga, dio plašta, nakit, točenica, znak dostojanstva) nije sačuvan. U donjem desnom pojasu prozora vidljiv je samo fragment crvenog kardinalskog šešira što je atribut sv. Jeronima (*Isto*, str. 297–299), a nad njim je natpis »Trinitatis«, nakon kojeg na vrhu slijedi zrcalno oslikan grb Frankapana na gotovo istovjetan način oklaštren kao i onaj ponad Grgura Velikog. Atribucije je objasnila i: R. RATKOVIĆ, »Zidne slike domaćeg majstora«, str. 201–202, sl. 9; ISTA, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 214. Slike tek glave i poprsja Grgurova i Jeronimova šešira u boji s namjerom isticanja frankapanskih grbova bez ikakva komentara o toj dvojici svetaca: M. KRUHEK, *Modruški Bernardin i Krsto Frankopan*, str. 170, sl. 50 i str. 171, sl. 51. Slike u boji su, ali bez ikakva popratnog teksta ili objašnjenja, objavljene i u: Polona JURINIĆ, *Pavlinski samostan i crkva Rođenja Blažene Djevice Marije nekad i danas*, vlast. nakl., Svetice, [2012.], str. 38–39.

¹⁸ Rosana RATKOVIĆ – Vlado MIKŠIĆ, *Majstor od Zadobarja: srednjovjekovno slikarstvo u kapelici sv. Antuna Pustinjaka u Zadobarju, Karlovac*, Katalog izložbe (Karlovac: Stari grad Dubovac, 20. IV. – 15. IX. 2017.), Gradski muzej Karlovac – Dijecezanski muzej Zagrebačke nadbiskupije, Karlovac, 2017., str. 33–34. te gornje ilustracije na str. 36–37.

Za razliku od toga, područja susjednog prozora u svetištu crkve podijeljena su u tri pojasa. U srednjem su pojasu s obje strane po jedan zoomorfni simbol: lijevo orao (sv. Ivana) i desno krilati lav (sv. Marka), nad kojima su i likovi upravo te dvojice evanđelista kako sjede i pišu na klupi. Ispod zoomorfnih simbola su preostala dvojica crkvenih otaca, sv. Ambrozije (lijevo) i sv. Augustin (desno). Ti su dijelovi ciklusa zidnog oslika ispravno objašnjeni, atribuirani i obnovljeni.¹⁹

Sl. 1. Prozori u svetištu crkve Rođenja Blažene Djevice Marije s crkvenim ocima: sv. Grgurom, sv. Jeronimom, sv. Ambrozijem i sv. Augustinom (fotografije ustupio Stjepan BEZJAK – Zavičajni muzej Ozalj)

Može se dakle primijetiti da domaći autori koji su imali doticaja s freskama u crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije nisu obraćali pažnju na »nazočnost« Grgura Velikog i sv. Jeronima u njima i njihovu povezanost s Frankapanima. Upadljiva je, dakle, kompozicija prozora u kojem bi se očekivala ponad crkvenih otaca (Grgura i Jeronima) preostala dvojica evanđelista (Luka i Matej), a umjesto kojih su, eto, grbovi Frankapana Modruških i Ozaljskih.²⁰ Odabir crkvenih otaca nad kojima su ti grbovi – Grgur Veliki i sv. Jeronim – bio je hotimičan i nedvosmislen! Brat su i sestra, Stjepan III. i Katarina, oko 1541. godine, tada još uvijek mladi, poletni i u zajedničkom kućanstvu, gledatelje ovom narudžbom kompozicije »podsjećali« na »svoje« obiteljsko (Grgur – Frankapan) i »naše zajedničko« zavičajno (Jeronim – Dalmatinac) podrijetlo.²¹

Dvije godine ranije dovršene su u Zadobaru freske kapele sv. Antuna Pustinjaka s kojih su se također mogli »iščitati« naručitelji – Stjepan i Katarina, pa je posve razumljivo da ćemo

¹⁹ Usp. R. RATKOVIĆ, »Zidne slike domaćeg majstora«, str. 201. Slike su s ne baš točnim legendama objavljene u: P. JURINIĆ, *Pavlini samostan*, str. 38–39. Zahvaljujem mag. Stjepanu BEZJAKU, ravnatelju Zavičajnog muzeja Ozalj, na ustupljenim fotografijama bez kojih bi pisanje ovog rada umnogome bilo otežano.

²⁰ Grbovi su istaknuti na »uštrb« spomenute dvojice evanđelista, koji bi se morali ikonografski javljati paralelno s crkvenim ocima; usp. *Leksikon ikonografije*, str. 185.

²¹ Usp. gore bilj. 13. Svetog su Jeronima svećenici glagoljaši ushićeno nazivali »Jerolim naš ... Dalmatin kruna hrvackoga jezika«, »Jerolim Hrvatina«, »Jerolim zaštitel i dika hrvackoga jezika«; usp. E. HERCIGONJA, *Na temeljima*, str. 43.

u nastavku teksta usporediti sadržaje zidnih slika tih dvaju sakralnih objekata. No, prije toga valja iznova upozoriti da je argumentacija (grbovi), kojom se Krsti pripisao čitav svetički ciklus fresaka kao njegovu pokrovitelju i naručitelju, bila pogrešnom te se, između ostalog, ili baš upravo stoga nije prepoznala ključna freska (pa je zato i ostala neobnovljenom), a koja izravno »prokazuje« njegova stvarnog naručitelja – Krstina nećaka Stjepana III.

3. Sv. Stjepan Prvomučenik i sv. Katarina Aleksandrijska

Fundatori i donatori crkve »Blasene Dywe Marie na Zmolcha warhu« su očigledno Frankapani Modruški i Ozaljski. Crkva je građena još s kraja 15. stoljeća, a navedene su freske s kustodijom u crkvi, na kojoj je istaknuta 1541. godina, dovršene kao inventar crkve oko te godine.²² Slika sveca u donjoj ravni s lijeve strane prozora s Grgurom Velikim nije restaurirana, jer konzervatori nisu bili sigurni kojeg sveca predstavlja,²³ premda fragmentarna očuvanost cjeline slike sugerira da je riječ o sv. Stjepanu Prvomučeniku. Naime, posve se lako prepoznaje da:

- 1) u svetoزارu (aureoli) na glavi sveca nalaze se ostatci kamenja (tamnije oker boje);
- 2) lice sveca naslikano je tako da predstavlja muškarca mlađe životne dobi;
- 3) svetac desnom rukom drži atribut mučeništva: zelenu palminu granu, koja nadvisuje rame;
- 4) lijevom rukom u šaci istodobno drži maketu crkve i kandilo;
- 5) odjeven je u đakonsku dalmatiku.

Sve nabrojeno atributi su upravo sv. Stjepana Prvomučenika.²⁴

Sl. 2. Prizor na istočnom zidu svetišta u crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije sa sv. Stjepanom Prvomučenikom (fotografiju ustupio Stjepan Bezjak – Zavičajni muzej Ozalj; precrtala i sliku rekonstruirala Iva Jurković)

²² Vidi bilj. 8.

²³ Postoji i aluzija da bi mogla biti riječ o prikazu svete: »Uz prozor s lijeve strane slabo je sačuvan lik neodređene svete:« R. RATKOVČIĆ, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 214.

²⁴ *Leksikon ikonografije*, str. 547–548.

Nažalost, zidna slika u desnoj donjoj ravni s prizorom sv. Jeronima nije sačuvana. Ne bi nas, međutim, iznenadilo da je to mjesto »pripadalo« sv. Katarini. Naime, ako imamo na umu mladenačku zaigranost i drskost Stjepana i Katarine te ako slijedimo logiku kompozicije odozgo prema dolje s lijeve strane, s kojom su upućivali na njega kao donatora: frankapanski grb → Grgur Veliki → sv. Stjepan Prvomučenik, tada bi se s desne prozorske strane mogla očekivati kompozicija s kojom bi prikladno upućivali na nju kao sudonatoricu: frankapanski grb → sv. Jeronim → sv. Katarina Aleksandrijska. Toj su svetici, uostalom, podigli kapelu južno pod Smolča Vrhom na kojem je crkva Blažene Djevice Marije.²⁵

Sv. Stjepan Prvomučenik i sv. Katarina Aleksandrijska nalaze se i na zidnim slikama u kapeli sv. Antuna Pustinjaka u Zadobarju. Na desnoj donjoj strani trijumfalnog luka na kojem je prikaz navještenja, dakle, ispod Djevice Marije, svoje mjesto ima sv. Stjepan. Riječ je o prikazu njegova mučeništva u kojem je on klečeći okrenut prema oltaru dok ga krvnici (s frigijskim kapama) kamenuju.²⁶ U trijumfalnom luku na donjoj lijevoj strani ispod arhanđela Gabrijela je tzv. »Sućutna slika« (*Imago pietatis*),²⁷ koja sadržajem upućuje na Grgura Velikog, odnosno »Misu sv. Grgura«.²⁸ Osnovna bi misao naručitelja koju je želio prenijeti tom umjetničkom kompozicijom ispod navještenja trebala biti dvojaka: prvo, mjestom oslika sv. Stjepana i »Sućutne slike« istaknuti obred euharistije i, drugo, istodobno upozoriti na dvojicu svetaca koji se mogu povezati s naručiteljem (sv. Stjepan – imenjак, Grgur Veliki – Frankapan).

No, u toj je kapeli u sredini ispod freske »Poklonstvo kraljeva«, koja se proteže uzduž čitava gornjeg dijela sjevernog zida, ostatak slike sv. Katarine Aleksandrijske. Slika je u velikoj mjeri uništena naknadnim probijanjem prozora, ali se svetica lako prepoznaje po sačuvanom kotaču, koji je atribut njezina mučeništva.²⁹ Freske su u Zadobarju datirane glagoljaškim grafitom, čija je numerička vrijednost 1539.³⁰

S obzirom na činjenicu da je u crkvama u Zadobarju i Sveticama nazočan i lik sv. Stjepana Prvomučenika te da je upravo u svetičkoj crkvi Stjepan III. Frankapan i pokopan, može se sasvim opravdano konstatirati da je on bio naručiteljem tih zidnih slika, a ne njegov stric Krsto.³¹ Uostalom, na Smolča Vrh su u neposrednoj blizini Marijine crkve podignute već spomenuta kapela posvećena sv. Katarini, ali i kapela sv. Margarete³² po kojima je lokalitet

²⁵ R. LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane*, str. 296; E. LASZOWSKI, *Grad Ozalj i njegova okolina*, str. 8; Z. HORVAT, »Gotička crkva Blažene Djevice«, str. 193–194, sl. 1; P. JURINIĆ, *Pavliniski samostan*, str. 23.

²⁶ Usp. R. RATKOVIĆ – V. MIKŠIĆ, *Majstor od Zadobarja*, str. 9, sl. E6 na str. 16.

²⁷ *Isto*, str. 9–10, sl. E5 na str. 15.

²⁸ Detaljnije u: *Leksikon ikonografije*, str. 262, 405.

²⁹ Usp. R. RATKOVIĆ – V. MIKŠIĆ, *Majstor od Zadobarja*, str. 19, sl. N4 na str. 22.

³⁰ Usp. R. RATKOVIĆ – V. MIKŠIĆ, »Zidne slike domaćeg majstora«, str. 199–201; R. RATKOVIĆ – V. MIKŠIĆ, *Majstor od Zadobarja*, str. 3 i donja sl. na str. 16. Vidi i: M. MUŽAR, »Novootkrivene freske«, str. 242. Grafiti se pisani glagoljicom nalaze i u apsidi svetičke crkve; usp. Juraj LOKMER, »Glagoljski ulomci iz župne crkve svetog Vida u Ozlju«, *Croatica christiana periodica*, god. 31, br. 59, Zagreb, 2007., str. 50, bilj. 4 i 9.

³¹ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (prir.), *Acta Croatica*, dok. 274, str. 266. Usp. također: R. LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane*, str. 296; Z. HORVAT, »Gotička crkva Blažene Djevice«, str. 196.

³² Kao i ona sv. Katarini, tako je i kapela sv. Margarete bila s južne strane, stotinjak metara udaljena od crkve B. D. Marije u blizini groblja i poklonca sv. Josipu; usp. R. LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane*, str. 296; E. LASZOWSKI, *Grad Ozalj i njegova okolina*, str. 8; Z. HORVAT, »Gotička crkva Blažene Djevice«, str. 193–194, sl. 1.

i dobio novo ime – Svetice.³³ Po uzoru na djeda, koji je podigao kapelu sv. Bernardina u Ogulinu,³⁴ Katarina je očigledno dala podići kapelu sv. Katarine. Kapelu je pak u čast sv. Margareti kao zaštitnici roditelja³⁵ također, pretpostavljamo, dala izgraditi Katarina, što i nije neobično kada znamo da je kao supruga u osamnaest godina braka Nikoli Zrinskom Sigetskom rodila trinaestero djece.³⁶ Stoga bi ta kapelica vjerojatno bila najmlađom na Sveticama i mogla bi se okvirno datirati godinom rođenja devetoga Katarinina djeteta (1555.), kćerkice Margarete.³⁷

4. Dostojanstvo ne umire pod koprenom zaborava

Na grofa Stjepana III. Frankapana Ozaljskog kao na povijesnu ličnost pao je zaborav, baš kao što je zbog nemara veo zaborava prekrrio njegovu nadgrobnu ploču. Ona je tijekom brojnih preuređenja crkve nakon potresa 1699. godine bila u jednom trenutku ispred glavnog oltara podignuta i premještena na ulaz u crkvu te je u tolikoj mjeri s vremenom zbog hodanja izlizana da je s nje nestao gotovo svaki trag frankapanskog grba. Na koncu je okružena i betonskim pločnikom.³⁸ U proteklim su stoljećima nakon potresa i freske postupno nestajale, da bi one koje su preostale na kraju bile prekrivene novim slojevima žbuke i boje. No, Stjepan sa sestrom nije samo protokom vremena vizualno nestajao, zaborav je počeo prevladavati i u povjesnicama.

1) Recentne ga studije o zidnim slikama unutrašnjosti kapele sv. Antuna Pustinjaka u Zadobarju (1539.) te onih crkve na Smolča Vrh/Svecicama (oko 1541.) kao i o slikama na vanjskoj fasadi, ali i u unutrašnjosti kapele Majke Božje Snježne u Volavju³⁹ uopće ne spominju! Čak ni kao mogućeg naručitelja i donatora. To je poprilično nevjerojatno jer se sa sestrom potrudio da budu lako prepoznatljivi kao takvi preko ikonografskog jezika – svetaca zaštitnika s kojima je, kako je vjerovao, bilo krvno bilo etnički povezan, ili preko sveca imenjaka – razumljivog svakom, pa i nepismenom, vjerniku 16. stoljeća.

2) Dio recentnih studija slijedio je i neispravnu pretpostavku da frankapanski »potpis« svetičke crkve – četvoreni grb – predstavlja obiteljski grb Krste i supruge mu Apolonije

³³ Smolča Vrh je već za života Stjepana III. Frankapana nazivan Sveticama; usp. gore bilj. 14.

³⁴ Usp. Mile BOGOVIĆ, »Crkva sv. Bernardina«, *Ogulin: Povijesna i kulturna baština* (ur. Vanja LIPOŠČAK – Stjepan SUČIĆ), 2. izd., MH Ogulin – Poglavarstvo grada Ogulina, Ogulin, 2002., str. 153.

³⁵ *Usp. Leksikon ikonografije*, str. 393.

³⁶ Nakon posljednjeg poroda kćeri Magde (vjerojatno u ožujku 1561.), Katarina se teško razboljela (vijest od 6. travnja) i uskoro je umrla (prije 20. lipnja); usp. Darko VARGA, *Hrana, kuhinja i blagovanje u doba Zrinskih*, Meridijani, Zagreb, 2016., str. 32.

³⁷ Obje su te kapele s crkvom B. D. Marije dočekale pavline, koji su 1627. pred osmanskom opasnošću iz samostana u Kamenskom doselili i bili uvedeni u posjed Svetica. Do velikog potresa (1699.) su produljili crkvu B. D. Marije i uz nju dogradili samostanski kompleks, nakon čega su iznova morali poduzeti znatne arhitektonske zahvate kako bi obnovili porušeno. Kapele sv. Katarine i Margarete su srušili 1714. god. zbog dotrajalosti; usp. Z. HORVAT, »Gotska crkva Blažene Djevice«, str. 193–196. Ipak se na prijelazu 17. u 18. st. kao memento, spomen na šesnaestostoljetne dobročinitelje, javlja dvoje svetaca na oltarima u barokiziranoj crkvi pavlinskog samostana u Sveticama: kipovi Grgura Velikog i sv. Katarine na glavnom te kip sv. Katarine na oltaru svetih Ćirila i Metoda; P. JURINIĆ, *Pavlinski samostan*, str. 72–73 i 74–75.

³⁸ R. LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane*, str. 296, bilj. 1; Z. HORVAT, »Gotska crkva Blažene Djevice«, str. 196.

³⁹ Te su freske također pripisane istom majstoru i njegovoj radionici kao i one u Zadobarju i Sveticama; usp. R. RATKOVIĆ, »Zidne slike domaće majstora«, str. 204–206; ISTA, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 109–112.

Lang. Stoga se poduhvat podizanja i oslikavanja crkve opisivao kao ispunjenje njihova zavjeta Gospi od Čudesa.⁴⁰ Time su se legendarnom vojskovođi zasluge nepotrebno uvećavale, a njegovu su se nećaku i naćakinji oduzimale. No, grb predstavlja heraldičko-genealošku sliku Frankapana Modruških i Ozaljskih, odnosno njihovu povezanost s talijanskim vladarskim/vojvodskim obiteljima Marzano Aragonskim i d'Este Ferrarskim i nije ga rabio samo Krsto nego i njegovi nećaci. Grbovi u svetičkoj crkvi nedvojbeno su »potpisi« Stjepana III. i Katarine.

3) Recentne studije o tim freskama, premda su uglavnom ispravno datirane, nisu uzele u obzir činjenicu da su Stjepan III. i sestra mu Katarina najveći dio navedenog opusa dali izraditi prije njezine udaje za Nikolu Šubića Zrinskog Sigetskog 1543., premda je ta godina odavna poznata u povijesno-rodoslovnim studijama. Štoviše, poznato je da su brat i sestra i nakon njezine udaje blisko surađivali te da je gotovo sva njegova imovina, iako uz određene trzavice, ali na koncu vrlo glatko, prešla u ruke njezine djece.

Unatoč svemu, koprena se zaborava otkrićem fresaka u Sveticama, Zadobarju i Volavju malo-pomalo skida. Stjepan III. je sa sestrom Katarinom na ruralnim prostorima svojih veleposjeda od godine njegove punoljetnosti (1535.) do godine njezine udaje za Nikolu Zrinskog (1543.) ostavio Hrvatskoj u trajnu baštinu freskama urešene crkve i kapele, doduše zakašnjele, ali još uvijek popularne, kasnogotičke izražajnosti. Poruke tih fresaka svima vizualno pismenim gledateljima jesu među inim i one koje jasno otkrivaju njih kao donatore. Mladenački su se neuvijeno grbovima i svecima pozvali na dostojanstvo (*dignitas*) koje im pripada u krugovima europske elite, a narativ te elite traje stoljećima i za nju *dignitas* ne umire.⁴¹ Sve što su učinili u tim crkvama predstavlja njihov korak u razvoju predodžbe (gotovo pa utemeljene na ikonografskom argumentu konvencije) o svojoj obitelji. Ta se predodžba o Frankapanima Modruškim i Ozaljskim njihovom smrću nakratko zaledila da bi veo zaborava potom polako i ustrajno prekrivao ne samo njihovu baštinu u Sveticama nego i stečenu sliku o značaju obitelji. No, veo se unatoč kolebanjima konačno polako podiže. Ono što je pod njim bilo skriveno svojom ljepotom itekako potvrđuje *dignitas* posljednjih pripadnika grofovske obitelji Frankapana Modruških i Ozaljskih.

⁴⁰ Vidi bilj. 7.

⁴¹ Usp. poglavlje »*Dignitas non moritur*« u: Ernst KANTOROWICZ, *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*, Princeton University Press, Princeton – New Jersey, 1957., str. 383–450.

Summary

*VISUAL IDENTITY OF STEPHEN III FRANKAPAN OF OZALJ IN THE CHURCH OF
»BLASENA DYWA MARIA NA ZMOLCHA WARHU«
[BLESSSED VIRGIN MARY AT ZMOLCHA PEAK]*

Renovation of the Pauline church of Nativity of the Blessed Virgin Mary in Svetice, conducted by the employees from Conservation Department in Karlovac, revealed many frescos that were repaired. Among these frescos there were representations of Gregory the Great and St Jerome who were »positioned« near windows on the eastern wall, just below coats of arms that – later – were recognized as coats of arms of the Frankapan family. Author believes that the choice of these two saints and their position just below the coats of arms was intentional and unambiguous! Namely, with such a visual composition Frankapans wanted to recall and emphasize »their« family (Gregory – Frankapan) and their homeland (Jerome – Dalmatian) origin.

Still, one fresco in the church with representation of an unknown saint – St Stephen (deacon) – was not renewed. Namely, some of historians who have dealt with the history of Frankapan family thought that Krsto Frankapan commissioned these frescos, although other researchers rightfully noted that these frescos could not be painted before 1541, while Krsto Frankapan has died already in 1527. Thus, there must be that these frescos were commissioned by Krsto's nephew Stephen III and his sister Catharine (before she married to Nicolas Šubić of Zrin and Sziget in 1543), similarly like they together commissioned decoration of the chapel of St Anthony the Great in Zadobarje (1539). Namely, likewise as in the Church in Svetice, in this chapel on the right side of the eastern wall, below the representation of the Annunciation, there is fresco with representation of the »Stoning of St Stephen«, the saint who directly points towards donor – Stephen III Frankapan of Ozalj.

KEY WORDS: *frescos in Svetice, Stephen III Frankapan of Ozalj, visual identity, symbolic communication, (self)promotion, 16th century.*